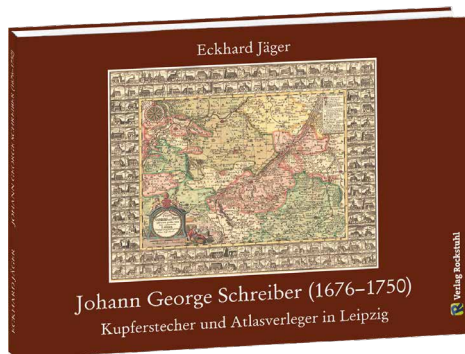

Eckhard Jäger: Johann Georg Schreiber (1676–1750). Kupferstecher und Atlasverleger in Leipzig, Rockstuhl Verlag, Bad Langensalza 2019, ss. 96

Leżąca przede mną książka, którą uprzejmie podarował mi dr Eckhard Jäger, stanowi kolejną cenną i ważną pozycję dla historyków kartografii. W załączonej do niej ulotce reklamowej znajduje się skrócony życiorys Autora, z którego dowiadujemy się, że studiował wiele pokrewnych

dziejzin na różnych uczelniach (m.in. w paryskiej Sorbonie), a w swoim rodzinnym Lüneburgu był m.in. redaktorem czasopisma „Nordost-Archiv” i organizatorem nowo powstałej dziedziny, jaką jest wedytologia, zajmująca się dawnymi widokami miast. Dr Jäger, wraz ze swoją małżonką Ruthild prowadzi również antykwariat pod nazwą Antiquariats in Lüneburg, a także Graphik-Antiquariats, który specjalizuje się nie tylko w historii kartografii, ale również ogólnie w muzeologii.

Bohaterem prezentowanej książki jest Johann Georg Schreiber – kartograf i wydawca żyjący na przełomie XVII i XVIII w. Po jego śmierci w 1750 r. rodzinną firmę prowadziła wdowa, a następnie bratanek Johann Christian Schreiber. W tym miejscu nie mogę się oprzeć, by nie wspomnieć o obu tych autorach, których mapy znajdują się również w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Uwzględniłam ich już we wcześniejszym opracowaniu o zbiorach kartograficznych

tej instytucji¹. Na trzech przechowywanych w naszej bibliotece egzemplarzach jego atlasu świata (*Atlas selectus*) widnieje rok 1749, a dodatkowo odręcznie dopisany został 1750. We wrocławskiej księgarni przechowywany jest także zbiór map Johanna Georga Schreiberera (wydany przez jego następców), zawierający m.in. trzy dzieła Matthiasa Seuttera, które wydał Tobias Conrad Lotter. Prócz tego atlasu, który skądinąd nie ma karty tytułowej, kilkanaście luźnych map spotykamy jeszcze w atlasach sztucznych innych wydawców. Obaj Schreiberowie występują także jako autorzy map Śląska, również w atlasach sztucznych².

Prezentowana książka wydana została w formacie podłużnym. We wstępie Autor podaje, że Johann Georg Schreiber był wydawcą łącznie ok. 150 map i atlasów, a oprócz tego mało znanych widoków miast i kalendarza kieszonkowego. Nie zachowało się wiele dotyczących jego osoby dokumentów, listów i współczesnych opracowań (*Berichte*). Nie wiadomo też, czy zatrudniał innych rytowników oraz jakie były nakłady i ceny jego map i atlasów. Autor stawia też pytania co do metod ich produkcji oraz sprawy przywilejów, które nadane zostały jego następcom. W dalszej części wstępu jako źródło informacji o Johannie Georgu Schreiberze cytuje znaną osiemnastowieczną encyklopedię Johanna H. Zedlera *Universal-Lexicon*, podając szczegóły na temat życia i pracy Schreiberera, który urodził się 10 grudnia 1676 r. w Neusalzy – przedmieściu Sprembergu, 20 km od Budziszyna.

Osobny podrozdział poświęca pracy Schreiberera w Budziszynie w latach

¹ K. Szykuta, *Zbiory kartograficzne Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*, Wrocław 1978, s. 52, 54.

² Tamże, s. 141.

1698–1709. Wymienia jednocześnie jego pierwsze dzieło artystyczne, którym jest miedziorytowy widok tego miasta z 1698 r., podkreślając artyzm szczegółów, co można podziwiać w kolorze na rycinach 2 (1700; s. 8) i 7 (1709; s. 11). Są to widoki z lotu ptaka – każdy ujęty z innej perspektywy. Opisana została także mapa Górnych Łużyc, a na rycinie 10 zamieszczono oryginał przywileju z 6 lutego 1705 r. Ryciny 13 i 14 przedstawiają z kolei dwa kolorowe wydania map tego regionu.

Kolejny podrozdział dotyczy pobytu Schreibera w Lipsku w latach 1709–1712. Na rycinie 17 Autor zamieszcza piękny widok fragmentu tego miasta przedstawiający rynek i ratusz (s. 20). Następnie opisany jest kolejny okres działalności naszego kartografa, tym razem w Zeitzu i Naumburgu w latach 1712–1718. Dowiadujemy się tu o jego dziadku, którym był Kurfürst Johann Georg (1611–1656). Z tego okresu pochodzi też widok zamku Moritzburg w Zeitzu, przedstawiony na rycinie 19. Na rycinie 29 widzimy z kolei piękną mapę Naumburga otoczoną dwoma rzędami licznych budowli tego miasta. Dalej opisany jest kolejny okres życia Schreibera w Lipsku (1718–1750), poświęcony wydawaniu atlasów (s. 28). Wracamy do wspomnianego *Atlas selectus*, gdzie pod ryciną 28 Autor umieszcza wykaz regionów, które przedstawiono na zawartych w nim mapach. Znajdujemy tam również przykładową mapę pocztową Saksonii (ryc. 27).

Kolejny podrozdział poświęcony jest rodzinnym koligacjom Schreibera (s. 35). Na rycinie 33 przedstawiona została ciekawa mapa Lipska wraz z otaczającymi go państwami, wydana w 1758 r. w Londynie (s. 36). Autor podpisał ją 'Lipsk, miasto targów, jako centralny punkt Europy'.

Kolejny podrozdział nosi tytuł *Johann Christian Schreiber* (s. 41). Autor rozpoczyna go informacją o śmierci Johanna Georga Schreibera 31 lipca 1750 r., a następnie wspomina osoby, które przejęły

firmę – wdowę i urodzonego 16 listopada 1750 r. w Sprembergu bratanka Johanna Christiana Schreibera (ostatecznie przedsiębiorstwo przeszło w ręce zięcia, o którym Jäger pisze: „Magister Christian Gottlieb Riedig (1768–1853)” już w *Verlag Schreibers Erben*). Johann Christian występuje także jako miedziorytnik map w atlasach wydawanych do 1785 r. Wraz z innymi rytownikami: Saarbachem i Augustem Sadebeckiem wydał łącznie 64 mapy do *Atlas selectus*. Stworzył też kalendarz ścienny, który stanowi dzisiaj rzadkość, oraz wielkoformatowy *Schauplatz der Zeit* (wieczny kalendarz) – sygnowany „Leipzig bey Johann Christian Schreiber o. J.” miedzioryt sprzed 1730 r., który w swoim antykwariacie mają państwo Jägerowie (zaprezentowany został na rycinie 42). Co szczególnie interesujące dla nas, w 1785 r. opublikował również mapę Polski. Zmarł w 1790 r. w wieku 85 lat.

W kolejnej części książki Autor opisuje następny etap historii firmy Schreibera, tzn. przejście w posiadanie zięcia, Christiana Gottlieba Riediga (1768–1853), który pod nazwą Verlag Schreibers Erben prowadził ją w latach 1795–1848. Przedsiębiorstwo prosperowało w Sprembergu na Górnych Łużycach, specjalizując się w wydawaniu map nieba, atlasów szkolnych i globusów. 30 września 1848 r. w wieku osiemdziesięciu lat Riedig sprzedał je Johannowi Eduardowi Heynowi z Żytawy. Nawiązując do tradycji, firma działała pod nazwą Landkarten-Verlag von Schreiber's Erben. Heyn, wykupując mapy i atlasy. Od 1855 r. prowadzona była przez kolejnego właściciela – Eduarda Heyna i przyjęła nazwę Landkarten-Verlag von Schreiber's Erben in Zittau (na stronie 44 Jäger zamieszcza potwierdzające ten fakt dokumenty).

W ostatnim podrozdziale Autor książki omawia główne źródła o Johannie Georgu Schreiberze, z których korzystał – m.in. *Allgemeine geographische Ephemeriden* i *Allgemeines Künstlerlexikon*, a także

Neues allgemeines Künstler-Lexikon Georga Kaspara Naglera. Jako pewnego rodzaju przerywnik możemy potraktować strony 47–49, na których Jäger zamieścił piękne przykłady fragmentów map wraz z legendami oraz malowniczą kartę tytułową wspomnianego *Atlas selectus* z oryginalnym wykazem zawartych w nim map.

Dalej następuje już szczegółowy katalog zamieszczonych w atlasie map, które wydawały kolejne firmy (s. 50–68). Zdobią go ilustracje z niektórymi dziełami, a także wykaz ich rysowników, rytowników i wydawców. Następne części katalogu obejmują inne mapy wydawane przez firmę poza atlasem.

Nasz Autor nie byłby sobą, gdyby nie poświęcił jednego rozdziału ekonomicznej stronie produkcji miedziorytowych map (s. 82–86). Przy końcu znalazły się jeszcze krótkie, acz interesujące uzupełnienia: epilog (s. 87), wykaz literatury (s. 88–89), indeks osobowy (s. 90–91), słowniczek niektórych fachowych terminów użytych w książce, wykaz skrótów i miar (s. 92) oraz wykaz ilustracji (s. 93).

Trudno też nie wspomnieć o szczegółowych mapach Górnych Łużyc oraz okolic Naumburga (s. 94) i kończącego katalog malowniczego kolorowego widoku Lipska autorstwa dobrze znanego nam śląskiego rysownika Friedricha Bernharda Wernera w wydaniu Martina Engelbrechta, a rytowanego przez Johanna Georga Ringlina. Warto tu jeszcze wspomnieć o epilogu, ze względu na inny malowniczy, choć czarno-biały, fragment widoku Lipska z ok. 1720 r., na którym znalazły się ciekawe fasady kamienic przy ulicy Cather.

Dotarłszy do końca książki, należy raz jeszcze stwierdzić, że stanowi ona istotny wkład do badań nad dawnymi mapami, podając dodatkowo rzetelną informację o jednym z ich twórców – szczególnie bliskim sercu autorki omówienia ze względu na bogaty zbiór jego dzieł dostępny we wrocławskiej Bibliotece Uniwersyteckiej. ■

Krystyna Szykuła
(Wrocław)